

Ittersum, M. J. van, *Profit and principle. Hugo Grotius, natural rights theories and the rise of Dutch power in the East Indies 1595-1615* (Brill's studies in intellectual history CXXXIX; Leiden, Boston: Brill, 2006, lxii + 538 blz., €149,-, ISBN 90 04 14979 1).

Bij de onlangs gehouden verkiezing van de grootste Nederlander bezette Hugo de Groot (1583-1645) uiteindelijk een schamele 31^e plaats (www.de-grootstenederlander.pi.net). Voor intellectueel Nederland echter heeft De Groot inmiddels wel de status van BN'er bereikt. Zijn boekenkist is dan ook als 'venster' in de Nederlandse canon geschiedenis opgenomen (www.entoen.nu), maar grensverleggend onderzoek naar de grote geleerde vindt vooral buiten Nederland plaats. Een voorbeeld hiervan is *Profit and principle*. Het boek bevat de bewerkte tekst van het proefschrift waarop Martine van Ittersum in 2002 aan Harvard is gepromoveerd. Het boek omvat een uitgebreide inleiding, zes hoofdstukken en een uitleiding. Ten opzichte van de tekst van de dissertatie is vooral de inleiding uitgebreid met het leven van De Groot en er is een afsluitend hoofdstuk over De Groot als lobbyist opgenomen.

Zoals de titel aangeeft gaat het boek over twee zaken: (natuur)recht en de Nederlandse machtsuitbreiding in Azië. En dit alles binnen de context van de Nederlandse strijd tegen de koning van Spanje. De Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), opgericht in 1602, groeide gedurende de eerste twee decennia van haar bestaan uit tot het grootste kaapvaartbedrijf van de Republiek. Gedurende het eerste octrooi (1602-1623) heeft de Compagnie tussen de 150 en 200, vooral Portugese, schepen buitgemaakt, met een geschatte waarde van ongeveer tien miljoen gulden. Zonder de inkomsten uit deze zogenaamde 'vrije neering' zou de VOC failliet zijn gegaan. Daarnaast kon de expansie in Azië alleen maar plaatsvinden ten koste van de Portugezen. Immers, bij het Verdrag van Tordesillas (1494), waarbij de niet-Europese wereld tussen de Spaanse en Portugese kroon was opgedeeld, was Azië aan de Portugezen toegevallen, maar de Nederlandse opstandelingen waren in oorlog met de koning van Spanje en niet met die van Portugal. Dat er tussen 1580 en 1640 een personele unie tussen de Spaanse en Portugese kroon heeft bestaan, staat hier min of meer los van. Kortom, er moest een list worden verzonnen waarom de Nederlanders, lees de VOC, het recht zouden moeten hebben om Portugese schepen te mogen kapen. Op verzoek van de VOC-bewindhebbers verschaftte Hugo de Groot de juridische onderbouwing van de kaapvaart tegen de Portugezen. Over deze juridische list gaat *Profit and principle*.

Het boek begint nogal traag met een, naar mijn smaak, te lange inleiding over het leven en de tijd van Hugo de Groot. Ongetwijfeld is dit op verzoek van de redactie aan de oorspronkelijke tekst toegevoegd. Maar een verbetering is dit nauwelijks te noemen.

Hoofdstuk één gaat over de geruchtmakende neming van de *Santa Catarina* door Jacob van Heemskerck in 1603. De vloot van Van Heemskerck was nog uitgerust door de Verenigde Compagnie te Amsterdam, één van de zogenaamde voorcompagnieën. De aankomst van de *Santa Catarina* in

Amsterdam in 1604 veroorzaakte veel opwinding. De bewindhebbers van de inmiddels opgerichte VOC handelden de zaak af. Er moesten namelijk enkele juridische hobbels genomen worden. Van Heemskerck was zonder deugdelijke commissie om schepen (van de vijand) te nemen uitgevaren. Daarnaast waren er in het octrooi van de VOC van maart 1602 slechts enkele algemene bepalingen opgenomen betreffende het nemen van schepen van de vijand. Zo werd over de verdeling van buit niet gerept. De Groot was een voor de hand liggende keus van de bewindhebbers om het een en ander juridisch uit te zoeken en te onderbouwen. Het wonderkind was niet alleen jurist, maar ook nauw gelieerd aan enkele bewindhebbers. Uit dit cont(r)act is het manuscript *De Jure Praedae Commentarius* voortgekomen, waarvan het bekende *Mare Liberum* hoofdstuk 12 vormt, dat later separaat is uitgegeven.

De Jure Praedae is doorspekt met de vermeende gruwelijkheden en het barbarisme van de Spanjaarden: de zwarte legende. Hierover handelt hoofdstuk twee. Zo waren de bewoners van de specerijeilanden slachtoffer van de Iberische tirannie, net als de bemanningen van de Nederlandse schepen. De Groot presenteert de VOC als beschermer van de vrijheid en onmisbaar zolang de Republiek in oorlog was met de Iberiërs.

Waarom *De Jure Praedae* is geschreven is hiervoor al kort aangestipt. In hoofdstuk drie komt deze kwestie uitgebreid aan de orde. Een belangrijke vraag hierbij is voor wie *De Jure Praedae* was geschreven. De tekst is immers nooit uitgegeven of overgedragen. De Groot heeft geen afstand van het manuscript gedaan en heeft het op zijn omzwervingen meegenomen. Robert Fruin meende bijvoorbeeld dat *De Jure Praedae* bedoeld was om de doopsgezinde aandeelhouders van de VOC gerust te stellen. Een stelling die tegenwoordig weinig navolging geniet. Veel waarschijnlijker, zoals Van Ittersum betoogt, is het dat de tekst bedoeld was voor de bestuurders betrokken bij de zaak van de *Santa Catarina*, zoals de Staten van Holland, de Staten-Generaal en de Raden ter Admiraliteit van het Amsterdamse prijenhof die de zaak in behandeling hadden.

Hoofdstukken vier en vijf gaan over de rol van De Groot tijdens de vredesonderhandelingen tussen de Republiek en Spanje in de jaren 1607 tot en met 1609. De Nederlandse buiten-Europese expansie vormde een belangrijk struikelblok bij de besprekingen. Om de Spanjaarden tegemoet te komen zette advocaat van den lande Johan van Oldenbarnevelt (1547-1619) de plannen voor de oprichting van een West-Indische Compagnie in de ijskast. Hoewel De Groot niet direct betrokken was bij de onderhandelingen en de zogenaamde pamflettenstrijd, bleef hij op de achtergrond de bewindhebbers met raad en daad steunen. Zo verscheen *Mare Liberum* in april 1609 in druk. Het een en ander leidde ertoe dat bij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) overzee de status quo gehandhaafd bleef.

Het zesde en laatste hoofdstuk gaat over de rol die de grootste Nederlandse rechtsgeleerde heeft gespeeld bij de Engels-Nederlandse conferenties van 1613 en 1615. Ook nu weer kwam De Groot de bewindhebbers te hulp. De Engelsen bestreden namelijk het monopolie van de VOC van de handel op Azië. Hiervoor gebruikten ze mede de argumenten aangedragen in *Mare*

Liberum. Een list was weer gewenst, en wederom liet De Groot zich voor het VOC-karretje spannen.

Vanwege de herdenking van de oprichting van de VOC, heeft de relatie Hugo de Groot en de VOC in 2002 en daarna nogal wat aandacht gekregen. Zo hebben Jan Somers en Kees Roelofsen in *Grotiana: New Series* (2003/4: 24-26) een artikel gewijd aan *Mare Liberum* en de VOC. Tot veel nieuwe inzichten kwamen deze rechtshistorici niet. Ook de bundel *VOC 1602-2002: 400 Years of Company Law* (2005) hield mee in het spreekwoordelijke bos. *Profit and principle* is dan ook een verademing. Eindelijk eens een studie over De Groot en de VOC gebaseerd op gedegen onderzoek, ook in de archieven. En net als Peter Boschberg (Singapore State University) brengt Van Ittersum Hugo de Groot weer terug tot zijn aardse properties en plaatst zij de nog jonge jurist in een duidelijke historische context.

Is er op dit boek niets aan te merken? Natuurlijk wel. Zo is onduidelijk waarom bepaalde archiefblokken vertaald zijn en andere niet. Ook had ik wat meer aandacht voor het octrooi verwacht, het juridische fundament van de VOC. Maar dit zijn niet meer dan wat spijkers op laag water. Mijn inziens zal dit boek voor generaties bepalend zijn voor ons beeld over de VOC en Hugo de Groot.

Victor Enthoven

Kruif, J. de, Meijer Drees, M., Salman, J., *Het lange leven van het pamflet. Boekhistorische, iconografische, literaire en politieke aspecten van pamfletten 1600-1900* (Hilversum: Verloren, 2006, 235 blz., €19,-, ISBN 90 6550 889 0).

In het voorjaar van 2005 werd in Utrecht een congres gehouden over zestiende-, zeventiende- en achttiende-eeuwse pamfletten. Het was een druk bezocht congres, waaruit duidelijk de interesse van onderzoekers uit uiteenlopende disciplines voor het onderwerp bleek. Een precieze afbakening van het genre ‘pamflet’ bestaat in feite nog niet, maar begint zich – als resultaat van al het onderzoek dat nationaal en internationaal naar het fenomeen wordt verricht – wel langzamerhand te vormen. De term ‘pamflet’ raakte in het Nederlands pas rond 1790 in zwang. Voor die tijd werden tal van andere termen gebruikt (pamfletten hebben titels als ‘libelle’ en ‘praatje’), en ook na 1790 was de terminologie niet eenduidig. In *Het lange leven van het pamflet* wordt aan dit punt in verschillende bijdragen aandacht besteed, met als inzet om langs een andere weg dan de titels van de originele documenten tot een genre-aanduiding te komen. Formaat en andere vormaspecten én typering van inhoud en functie (actuele gebeurtenissen die in het pamflet beschreven worden met het doel het publiek te informeren en te beïnvloeden) spelen hierbij een belangrijke rol.

Zoals Meijer Drees in haar openingsbijdrage van deze bundel laat zien, is met name zicht op de functie van pamfletten – grof gezegd is die functie: ‘lezersbeïnvloeding’ – van groot belang bij het bestuderen van het genre. Kennis over deze functie maakt bijvoorbeeld duidelijk dat gegevens die in pamfletten worden geserveerd aan de lezer niet zo maar als ‘feiten’ gekwalificeerd kunnen worden. Afbeeldingen en anekdotes worden in schijnbaar betrouwbare ooggetuigenverslagen en brieven ingezet om de lezers van een bepaald standpunt te overtuigen. De overredingstechnieken die hierbij door schrijvers gebruikt werden, vonden hun wortels vaak in de klassieke retorica-leer.

Boekhistorici, letterkundigen, historici en kunsthistorici hebben allemaal hun redenen om pamfletten te bestuderen. Voor boekhistorici – die het pamflet als object bestuderen – zijn pamfletten interessant omdat ze zo vaak herdrukt, wijd verspreid en veel gelezen zijn. Pamfletten geven een beeld van de verkoop en marketingsmechanismen die uitgeverijen in bedrijf hielden, van de wisselwerking tussen vraag en aanbod en van de snelheid waarmee aanbieders hun vragers wisten te bereiken, zoals Salman in zijn bijdrage toont. Verkruijse laat zien hoe met behulp van de *Short-Title Catalogue, Netherlands* (STCN) de fysieke eigenschappen van het pamflet door de eeuwen heen systematisch in kaart gebracht kunnen worden. Zo’n inventarisatie levert vragen op: waar komen voorkeuren voor bepaalde formaten vandaan, en voor titels? Dijkstra oppert in zijn bijdrage dat de omvang van pamfletten wel eens samen zou kunnen hangen met de investering die een uitgever er maximaal in kon